

TADEUSZ BODIO ▶▶

Uniwersytet Warszawski

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8873-7434>**Dylematy i paradygmaty polityki imigracyjnej
oraz integracyjnej**[recenzja książki *Imigranci z Bliskiego Wschodu w polityce Unii Europejskiej*]**Dilemmas and paradigms of immigration
and integration policy**[book review *Imigranci z Bliskiego Wschodu w polityce Unii Europejskiej*]**Дилеммы и парадигмы иммиграционной
и интеграционной политики**[рецензия книги *Imigranci z Bliskiego Wschodu w polityce Unii Europejskiej*]

Problematyka niniejszej monografii wpisuje się w dyskurs nad imigrantami z Bliskiego Wschodu w Unii Europejskiej. Dyskusja ta dotyczy więc „materii” niezwykle delikatnej i wrażliwej, nierzadko nasyczonej treściami propagandowymi i emocjami, a nawet mitami i uprzedzeniami. Towarzyszą jej poważne spory i konflikty, w znacznym stopniu przekładające się na realną politykę oraz życie codzienne imigrantów oraz obywateli Polski czy innych państw Unii Europejskiej. Dotychczasowy przebieg tej debaty wskazuje, że minie jeszcze sporo czasu, zanim kwestia imigrantów znajdzie swoje finalne rozwiązanie w Unii Europejskiej. Warto tu odwołać się chociażby do licznych sporów i rozbieżności między państwami unijnymi, dotyczących polityki imigracyjnej i integracyjnej, a także występujących w nich konfliktów na tle

religijnym i obyczajowym, napięcie między Turcją a Unią Europejską w sprawie obozów uchodźców w tym kraju, niedawnej aktywności tzw. „Państwa Islamskiego” w środowiskach imigrantów i jej skutków politycznych, psychologicznych, czy dotyczących bezpieczeństwa.

Autorem książki jest dr Dalazar Nashwan Salem – obywatel Iraku, z pochodzenia Kurd a zarazem imigrant z Bliskiego Wschodu od kilkunastu lat osiedlony w Polsce, która stała się jego drugą ojczyzną. W przeszłości był wyróżniającym się studentem politologii na Uniwersytecie Warszawskim, gdzie także z sukcesem obronił rozprawę doktorską (promotor: prof. dr hab. Andrzej Wierzbicki) poświęconą imigrantom z Bliskiego Wschodu. Aktywnie uczestniczy w życiu tych imigrantów, zna ich problemy i stosunek do nich lokalnej ludności. Dysponuje więc wiedzą i doświadczeniem, które pozwoliły mu skutecznie skonfrontować teorię i różnorodne koncepcje polityczne wobec imigrantów z ich sytuacją życiową, filozofią myślenia, religijnością, stylem życia czy stosunkiem do państwa osiedlenia bądź tymczasowego pobytu. W rezultacie mógł spojrzeć na politykę migracyjną Unii Europejskiej od „wewnątrz” – z pozycji imigranta, a zarazem z „zewnątrz” – młodego naukowca wykształconego i żyjącego w Europie. Swoją monografię traktuje bardzo osobiście, chcąc – jak podkreśla – wnieść wkład w rozwiązanie sporów i konfliktów występujących między imigrantami a rdzennymi Europejczykami na rzecz tworzenia wspólnego dzieła – „Europy zjednoczonej w różnorodności”.

W monografii Autor identyfikuje bogaty katalog problemów, na jakie napotykają imigranci z Bliskiego Wschodu. Problemy te analizuje i konfrontuje z polityką migracyjną Unii Europejskiej i państw członkowskich, wskazując na jej silne i słabe strony. Szczególny nacisk kładzie na kwestię tożsamości zbiorowej i odmienności kulturowej imigrantów, które – jak twierdzi – są niedoceniane w państwach Wspólnoty.

Na bibliografię monografii składa się kilkaset pozycji – dokumentów, materiałów archiwalnych, monografii, artykułów, raportów i ekspertyz. Praca Autora ze źródłami okazała się efektywna. Świadczy o tym dobór literatury (w tym obcojęzycznej), sposób jej selekcji i wykorzystania. Zaskakuje ilość danych statystycznych wskazujących na skalę migracji, charakterystykę demograficzną imigrantów oraz ich sytuację życiową (zawodową, socjalną i in.). Wartością dodaną pracy są wywiady z imigrantami syntetycznie omówione

w raporcie z badań własnych zatytułowanym: *Odczucia imigrantów z Bliskiego Wschodu związane z przebywaniem na terytorium innego państwa* (s. 244–262).

Autor we wstępie pracy szkicuje koncepcję badań (przedmiot, cele, zadania i metody). Podkreśla, że koncepcja ta wpisuje się w nurt badań politologicznych, co przekonująco uzasadnia. Za wartościowe należy uznać rozważania dotyczące metod badawczych (ilościowych, jakościowych, instytucjonalno-prawnych i in.). Komparatystykę uznał za kluczową metodę badań. Metody te zostały właściwie zaadaptowane dla potrzeb monografii. Również wyczerpująco została scharakteryzowana siatka pojęciowo-terminologiczna (imigracja, polityka imigracyjna, kultura, tożsamość europejska, asymilacja, tolerancja, obywatelstwo, partycypacja, implementacja, relokacja i in.), definiowana zarówno we Wstępie, jak i poszczególnych częściach rozprawy. Wynika to z przyjętej konwencji badawczej. Sądzę, że logika wywodu naukowego zyskałaby, gdyby wyjaśnienie siatki pojęciowo-terminologicznej było zawarte we Wstępie, zaś w rozdziałach byłyby realizowane cele i zadania merytoryczne.

Autor wskazuje także na ograniczenia badań zawartych w rozprawie. Uważam, że w tych ograniczeniach warto także było odnotować, iż jej narracja skupia się nie tyle na polityce imigracyjnej ujmowanej komplementarnie i systemowo, lecz jej najważniejszych aspektach, z krótkim uzasadnieniem, dlaczego spośród państw UE poza Polską przedmiotem analizy są modele polityki migracyjnej Niemiec i Szwecji i ich implikacje dla imigrantów z Bliskiego Wschodu (Syrii, Jordanii, Libanu, Autonomii Palestyńskiej, Iraku i Iranu).

Narracja zawarta w monografii koncentruje się wokół hipotezy zakładającej, że „polityka Unii Europejskiej wobec imigrantów z Bliskiego Wschodu ma ograniczony charakter, ponieważ skala migracji z tego regionu jest bardzo duża, a tożsamość imigrantów jest silnie powiązana z odmiennym kulturowo środowiskiem, co utrudnia ich integrację ze społeczeństwami przyjmującymi i powoduje narastanie problemów społecznych” (s. 25). Hipoteza ta jest niewątpliwie interesująca i podejmuje jeden z kluczowych problemów w polityce imigracyjnej Unii Europejskiej, którą implikuje także wiele innych czynników (cywilizacyjne, geopolityczne, bezpieczeństwa i in.) i kontekstów sytuacyjnych. Nie obejmuje więc wszystkich uwarunkowań polityki unijnej

wobec imigrantów z Bliskiego Wschodu. Sądzę, że taki też był zamiar Autora, co potwierdza tytuł rozprawy.

Autor sformułował także katalog pytań badawczych określających tok postępowania badawczego ukierunkowanego na weryfikację powyższej hipotezy (s. 25). Dotyczą one m.in. przyczyn imigracji, charakterystyk tożsamości migrantów, barier związanych z ich integracją ze społecznościami europejskimi, polityki Unii Europejskiej wobec imigrantów i wyzwań, z jakimi musi się zmierzyć Wspólnota i jej państwa członkowskie. Pytania te dość wyraziście kreślą zakres przedmiotowy badań, choć mogłyby zostać wzbogacone o te, które dotyczą zasadniczego wątku rozważań w monografii, tj. polityki unijnej wobec imigrantów z Bliskiego Wschodu.

Nie budzi istotnych zastrzeżeń konstrukcja pracy i logika wywodu badawczego. Składają się na nią Wprowadzenie, cztery rozdziały, raport z badań wśród imigrantów w wybranych państwach Unii Europejskiej, aneksy i bibliografia. Liczne tabele, wykresy i rysunki są cennym źródłem uporządkowanej informacji na temat imigrantów z Bliskiego Wschodu, która istotnie wzbogaca walory merytoryczne pracy.

Zakres tematyczny struktury pracy i układ treści generalnie odzwierciedlają przyjętą koncepcję badań. W strukturze zwracają uwagę przyjęte przez Autora proporcje w prezentacji zagadnień stanowiących przedmiot analizy. Wynika z niej m.in., że imigrantom i ich problemom poświęcono dwa rozdziały, natomiast o realizowanej przez UE i państwa członkowskie polityce migracyjnej traktuje jeden rozdział, z kolei o imigrantach z Bliskiego Wschodu jako wyzwaniu dla polityki migracyjnej UE traktuje rozdział ostatni. Struktura jest generalnie poprawna, choć sądzę, że znacznie by zyskała, gdyby polityka migracyjna UE oraz państw członkowskich były opracowane w odrębnych rozdziałach.

Rozdziały pierwszy i drugi (s. 27–128) monografii poświęcone są komplementarnej charakterystyce imigrantów z Bliskiego Wschodu. W rozdziałach tych wskazuje się najważniejsze karty z historii i współczesności imigracji ludności regionu. Podkreśla się, że w XXI wieku Unia Europejska stała się jednym z najbardziej atrakcyjnych i głównych celów imigracji z Bliskiego Wschodu w skali globalnej. Autor wskazuje na kolejne fale, przyczyny oraz skutki społeczno-polityczne, gospodarcze, demograficzne i kulturowe tych imigracji zarówno dla regionu, jak i państw europejskich. Spośród wielu

wątków badań interesujące są m.in. rozważania dotyczące struktury imigrantów, instytucji i uregulowań prawnych, działalności organizacji imigranckich, problemów religijnych nakładających się na hybrydyzację tożsamości i poszukiwanie optymalnych modeli organizacji życia w nowym środowisku.

Autor oceniając politykę unijną w ostatniej dekadzie konstatuje, że Wspólnota potrafiła doraźnie sprostać wielorakim wyzwaniom związanym z napływem ostatnich fal ludności i chwilowo zażegnać kryzys migracyjny i demograficzny. Z jego prognozy zarazem wynika, że powoli wyłania się widmo nowego konfliktu etnicznego i cywilizacyjnego, jeśli nie dokona się korekt w tej polityce i nie uwzględni we właściwym stopniu narastających problemów kulturowo-społecznych wśród imigrantów z Bliskiego Wschodu. Autor stara się opisać i wyjaśnić naturę tych problemów oraz ich wpływ na procesy integracji imigrantów w otoczeniu unijnym. Analizuje m.in. rolę islamu i jego odłamów w procesach integracyjnych, polaryzację i aktywność organizacji imigrantów, w tym prowadzących działalność oświatową i popularyzujących idee islamizmu, konfrontuje kulturę polityczną migrantów z europejską oraz opisuje ich partycypację obywatelską w życiu publicznym. Wskazuje również na różnorodne trudności adaptacyjne i praktyki dyskryminacyjne, które rzutując na stan umysłów i postawy migrantów tworzą bariery integracyjne. Z prezentowanych rozdziałów wyłania się dość wierny obraz sytuacji imigrantów z Bliskiego Wschodu w Unii Europejskiej.

Kolejny, trzeci rozdział (s. 129–168) traktuje o polityce Unii Europejskiej wobec imigrantów z Bliskiego Wschodu. Autor bada genezę i etapy rozwoju polityki imigracyjnej, wyjaśnia także złożony proces jej implementacji w państwach członkowskich UE, wynikający m.in. z ich specyfiki (imigracyjne, emigracyjne, emigracyjno-imigracyjne), potencjału demograficznego, priorytetów politycznych, gospodarczych itp. Realizują one na swój sposób politykę imigracyjną, co wpływa na przedłużające się negocjacje oraz wdrażanie unijnych dyrektyw. Wiele uwagi Autor poświęca także analizie paradygmatów i modeli polityki imigracyjnej (liberalnej, asymilacyjnej, kulturowego pluralizmu i in.). Z analizy tej, dokonanej na tle ostatnich fal migracyjnych, wyciąga m.in. daleko idący wniosek, że modele te są nieskuteczne, a nawet mogą być zgubne dla integracji na poziomie kulturowo-społecznym. Podkreśla, że potrzebna jest polityka integracyjna, w której tolerancyjność i gościnnność winna iść w parze ze stworzeniem i wdrożeniem instrumentów

zapewniających bezpieczeństwo europejskie. Nie mniej interesująca jest analiza modeli polityki realizowanej w Niemczech, Szwecji i Polsce wobec imigrantów z Bliskiego Wschodu. Modele te porównuje wskazując na stopień ich atrakcyjności dla imigrantów.

Ostatni rozdział (s. 169–196) wyróżniają walory diagnostyczno-prognostyczne. Autor podejmuje w nim próbę odpowiedzi na pytanie, w jakim kierunku powinien ewoluować model polityki integracyjnej Unii Europejskiej wobec imigrantów z Bliskiego. Prezentuje pogląd, że ewolucja tej polityki winna ogniskować się wokół zmiany dotychczasowych paradygmatów – budowy nowej tożsamości imigrantów opartej na „islamie obywatelskim”. Podejmując konstruktywną polemikę ze zwolennikami „demokracji islamskiej”, „euro-demokracji” oraz innych koncepcji akulturacyjnych twierdzi, że „obywatelskość” może być postrzegana jako jedna z tożsamości imigrantów, podobnie jak dominująca wśród muzułmanów tożsamość plemienna, narodowa i religijna. Z czasem – dodaje, może stać się ona tożsamością nadrzędną wobec narodowej czy religijnej, również będzie sprzyjać internalizacji wartości europejskich i tolerancji dla „inności”, budowie więzi imigrantów z lokalną ludnością, motywować do partycypacji w życiu społeczno-politycznym kraju osiedlenia, tym samym oddalając niebezpieczeństwo radykalnej konfrontacji cywilizacyjno-kulturowej o trudno przewidywalnych skutkach. Stąd postuluje redefinicję tożsamości europejskiej, podjęcie uczciwego dialogu przez stosowne instytucje i środowiska Unii Europejskiej z imigrantami. Jest to wyzwanie niezwykle trudne, jeśli zważy się, że samo pojęcie „obywatelskości” jest obce kulturze bliskowschodniej i na ogół marginalizowane przez imigrantów, z jednej strony silnie przywiązanych do tradycji, z drugiej – zagubionych tożsamościowo, uwikłanych w liczne konflikty wewnętrzne i zewnętrzne, co potwierdzają przeprowadzone przez Autora badania empiryczne.

Z lektury poszczególnych rozdziałów wynika, że Autor był konsekwentny w realizacji przyjętej koncepcji badań, zaś ich cele i zadania zostały zrealizowane. Narracja budowana w rozdziałach jest generalnie spójna, logiczna i interesująca, a jej wywody potwierdzają trafność przyjętej strategii badawczej. Zwraca uwagę, że w rozdziale trzecim został położony nacisk głównie na prawno-proceduralne aspekty polityki migracyjnej Unii Europejskiej. Sądzę, że warto było nieco więcej uwagi poświęcić procesualnemu wymiarowi

polityki imigracyjnej, konfrontacji jej założeń z praktyką migracyjną. Nie jest to jednak znacząca uwaga, gdyż pragmatyka unijnej polityki imigracyjnej, instytucje i mechanizmy jej funkcjonowania są analizowane w różnorodnych kontekstach w pozostałych rozdziałach.

W zakończeniu Autor formułuje interesujące i inspirujące wnioski. Dotyczą one m.in. oceny szans integracji imigrantów z Bliskiego Wschodu ze społecznościami krajów europejskich. Wskazuje także na uwarunkowania włączenia imigrantów w proces współtworzenia kształtującej się tożsamości europejskiej. W uwarunkowania te wpisuje się m.in. sygnalizowany już postulat „Europy zjednoczonej w różnorodności” oraz paradygmat „obywatelskości”, który definiowany jest jako „aktywna partycypacja społeczno-polityczna w społeczeństwie obywatelskim, poparta uregulowanym statusem pobytu na danym terytorium i oparta na uniwersalnych wartościach określanych jako cnoty obywatelskie, tj. odpowiedzialności, uczciwości, sprawiedliwości, tolerancji i uspołecznieniu (s. 239). Autor uznaje dany paradygmat za najbardziej efektywny w integracji imigrantów. Sądzę, że jest to interesująca propozycja, przy tym trudno określić, ile jest w nim romantyki, a ile pragmatyki, bacząc chociażby na problemy tożsamościowe oraz integracyjne wewnątrz samej Wspólnoty oraz bariery i dylematy, które należy pokonać i rozwiązać, aby wzrastało wśród imigrantów powszechne poczucie podmiotowości łączące cnoty obywatelskie z zachowaniem tych wartości, które są fundamentalne dla ich tożsamości. Jak na razie proces ten trwa z różnym skutkiem w spolaryzowanym środowisku imigrantów.

Należy podkreślić, że realizacja niniejszego projektu wymagała wieloletnich studiów, znaczącego wysiłku intelektualnego i konieczności rozwiązania wielu problemów. W rezultacie Autor z powodzeniem zrealizował zamysł badawczy, uporządkował i wzbogacił dotychczasową wiedzę o imigrantach z Bliskiego Wschodu oraz polityce unijnej, wyjaśnił przyczyny napływu ludności z Bliskiego Wschodu konfrontując ją z polityką unijną oraz wskazał na możliwe rozwiązania w danym zakresie i wynikające z nich wyzwania dla polityki imigracyjnej.

Strona formalna książki nie budzi znaczących uwag. Została napisana dobrym językiem, co ważne, zawiera streszczenia w j. angielskim, arabskim, rosyjskim i polskim.

Kończąc należy podkreślić, że książka godna jest polecenia wszystkim zainteresowanym polityką Unii Europejskiej wobec imigrantów z Bliskiego Wschodu. Jej Autor potrafił spojrzeć na tę politykę oczyma imigrantów wywodzących się z różnych środowisk, a zarazem z perspektywy rdzennych Europejczyków. Obnażył wiele obiegowych stereotypów i mitów na temat imigrantów i polityki unijnej. Niektóre z idei, poglądów i wniosków mają walory ekspertyzowe i mogą być wykorzystane przez stosowne instytucje i organizacje. Są też i takie wnioski oraz fragmenty pracy, które rodzą uwagi krytyczne, wątpliwości i pytania, chociażby w kontekście konkurencyjnych podejść do polityki migracyjnej i integracyjnej. Prowokują one do polemiki, co moim zdaniem jest atutem rozprawy.

Rozprawa wpisuje się w badania prowadzone od wielu lat w Katedrze Studiów Wschodnich. Wnosi liczący się wkład w rozwój badań nad polityką Unii Europejskiej i państw członkowskich wobec imigrantów z Bliskiego Wschodu. Należy także docenić jej walory dydaktyczne.

PROF. DR HAB. TADEUSZ BODIO

Wydział Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych
Uniwersytet Warszawski
ul. Krakowskie Przedmieście 3, 00-047 Warszawa
tbodio@wp.pl

Bibliografia

- Salem, D.N. (2019). *Imigranci z Bliskiego Wschodu w polityce Unii Europejskiej*. Warszawa: Wydział Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR.